

Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ ΤΟΥ ΕΡΓΟΝ*

Ὑπό
ΚΩΝ/ΝΟΥ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ
Πρωτοπρεσβυτέρου

ΑΝΑΤΥΠΟΝ
Ἐκ τοῦ τόμου

ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Ἐόρτιος τόμος ἐπί τῆς συμπληρώσει
1600 ἐτῶν ἀπό τῆς θανάτου τῆς Μ.ΒΑΣΙΛΕΪΑΣ

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1979

Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ ΤΟΥ ΕΡΓΟΝ*

Υπό
ΚΩΝ/ΝΟΥ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ

«Ο Μέγας Βασίλειος καί τό λειτουργικόν του έργου» είναι τό θέμα, τό όποιον μοί άνετέθη εις τήν σειράν τών περι τοῦ Μ. Βασιλείου διαλέξεων, τάς όποίας ἡ Ἱ. Μητρόπολις Θεσσαλονίκης διοργανώνει ἐπί τῆ 1600ῃ ἐπετειῶ ἀπό τῆς κοιμήσεως τοῦ μεγάλου πατρός.

Εὐχαριστῶ ἀπό καρδίας τόν Παναγιώτατον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης κ. Παντελεήμονα, διότι μοί ἔκαμε τήν τιμήν νά μέ συμπεριλάβη εις τόν κατάλογον τών περι τοῦ Μ. Βασιλείου ὁμιλητῶν. Εὐχαριστῶ καί ὄλους ὑμᾶς, οἱ ὅποιοι εὐηρεστήθητε νά προσέλθητε καί νά δεχθῆτε τήν ταπεινήν μου προσφοράν εις τήν παρουσίασιν τῆς πολυπλεύρου προσωπικότητος τοῦ μεγάλου τούτου πατρός.

Προκειμένου νά ἐπιχειρήση τις νά ἐγκωμιάση τόν κολοσσόν αὐτόν τοῦ Πνεύματος, «τόν φωστῆρα τόν φαιινόν τόν τήν κτίσιν πᾶσαν καταλαμπρύνοντα», δέν εἶναι δυνατόν νά μή ἐνθυμηθῆ καί νά μή ἀπευθύνη πρός αὐτόν ὡς θερμήν ἐπίκλησιν τό πρῶτον τροπάριον τοῦ κανόνος, τόν ὅποιον ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἔχει ἀφιερῶσει εις αὐτόν καί ὁ ὅποιος ψάλλεται τήν Α' Ἰανουαρίου:

«Σοῦ τήν φωνήν
ἔδει παρεῖναι, Βασίλειε,
τοῖς ἐγχειρεῖν ἐθέλουσι
τοῖς ἐγκωμίοις σου
ἀλλά, Πάτερ, συγγνώμων
γινόμενος, τήν χάριν
νέμοις ἀφθόνως ἡμῖν»¹.

*Ἐλέχθη ἐν τῆ αἰθούσῃ διαλέξεων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης τήν ἐσπέραν τῆς 18.2.1979, Κυριακῆς τοῦ Ἀσώτου.

1. Α' τροπάριον τοῦ β' κανόνος τῆς 1ης Ἰανουαρίου.

Ἡ ἰδική σου φωνή, Βασίλειε, ἔπρεπε, νά εἶναι παρούσα εἰς ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι ἐπιχειροῦμεν νά σέ ἐγκωμιάσωμεν. Ἐπρεπε δηλ. νά ἔχωμεν τό ἰδικόν σου στόμα, τήν ἰδικήν σου ρητορικήν δύναμιν καί χάριν, διά νά πλέξωμεν ἐγκώμια ἄξια τοῦ ὕψους τῆς προσωπικότητός σου. Ἄλλ' ἐπειδή δέν τήν ἔχομεν καί ὡς ἐκ τούτου τά ἐγκώμια θά εἶναι πτωχά καί ταπεινά, κατώτερα τοῦ πρέποντος, ζητοῦμέν ἐκ τῶν προτέρων τήν συγγνώμην σου καί παρακαλοῦμεν νά μᾶς δώσης πλουσίαν καί ἀφθονον πρός τοῦτο τήν χάριν σου.

Ἐπικαλούμενος λοιπόν καί ἐγώ τήν χάριν τοῦ τιμωμένου ἀγίου ἐπιχειρῶ νά παρουσιάσω εἰς ὑμᾶς τό λειτουργικόν του ἔργον.

Ἐν ἐκ τῶν πρωτίστων καί βασικῶν ἔργων τοῦ ἐπισκόπου ἤτο ἀνέκαθεν καί εἶναι ἡ ρύθμισις τῶν ἀναφερομένων εἰς τήν θείαν λατρείαν, ὥστε τά πάντα ἐν αὐτῇ νά γίνονται κατά τήν ἀποστολικήν παραγγελίαν «εὐσχημόνως καί κατά τάξιν»². Ἱεράρχης ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων ἀνά τούς αἰῶνας ὁ Μέγας Βασίλειος, ὅπωςδήποτε ἐμερίμνησε καί διά τήν εὐταξίαν τῆς θείας λατρείας ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ του δικαιοδοσίᾳ. Αὐτός, ὁ ὅποιος κανένα τομέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί δράσεως δέν ἀφήκεν ἔξω τοῦ ἐνδιαφέροντός του, δέν ἦτο δυνατόν νά μή λάβῃ ἰδιαιτέραν πρόνοιαν καί διά τόν ζωτικόν τομέα τῆς θείας λατρείας. Καί πράγματι, ὁ ἐξ Ἰσου διακεκριμένος ἱεράρχης καί ἀδελφικός φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μᾶς πληροφορεῖ εἰς τόν Ἐπιτάφιον, τόν ὅποιον πρός τιμήν τοῦ φίλου του ἐξεφώνησεν, ὅτι ὁ Βασίλειος μεταξύ τῶν ἄλλων ἐξεπόνησεν «εὐχῶν διατάξεις» καί «εὐκοσμίας τοῦ βήματος»³. Ἐκ τῆς φράσεως ταύτης συνάγεται, ὅτι ὁ Βασίλειος ἀφ' ἑνός μὲν συνέταξεν εὐχάς διά τήν θείαν λατρείαν, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐφρόντισε γενικώτερον διά τήν εὐτακτον τέλεσιν αὐτῆς. Τήν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ ἀγίου Γρηγορίου ἐπιβεβαιώνει καί ἡ παράδοσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὅποια δέχεται τόν Βασίλειον ὡς συντάκτην Θείας Λειτουργίας καί ἄλλων εὐχῶν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Εἶναι χαρακτηριστικόν τό γεγονός, ὅτι εἰς ὄλους τούς λειτουργικούς τύπους τῆς Ἀνατολῆς ὑπάρχουν Θεῖαι Λειτουργίαι ἐπι-

2. Α' Κορ. ιδ' 40.

3. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἐπιτάφιος εἰς τόν Μ. Βασίλειον, Λόγος 43, §34.

γραφόμεναι εἰς τό ὄνομα τοῦ μεγάλου Πατρός. Οὕτως ἐκτός τῆς γνωστῆς εἰς ἡμᾶς βυζαντινῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, ἡ ὁποία μέχρι σήμερον τελεῖται εἰς τοὺς Ὁρθόδοξους Ναοὺς δεκάκις τοῦ ἔτους, ὑπάρχει καί ἄλλη ἑλληνική Λειτουργία ἀλεξανδρινή ἀποδιδόμενη εἰς τόν Μ. Βασίλειον, καθὼς ἐπίσης καί ἄρμενική καί συριακή καί κοπτική. Πέντε δηλ. ἐν ὄλῳ Λειτουργίαι, αἱ ὁποῖαι μάλιστα παρουσιάζουν ὁμοιότητας μεταξὺ τῶν, ἀποδίδονται εἰς τόν Μ. Βασίλειον⁴. Ἄλλ' ἐκτός τῶν Λειτουργιῶν τούτων ἀποδίδονται εἰς αὐτόν καί πολλαὶ εὐχαὶ τῶν καθημερινῶν ἀκολουθιῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅσαι εἰς κανένα ἄλλον πατέρα τῆς Ἐκκλησίας. Πάντα τ' ἀνωτέρω μαρτυροῦν, ὅτι ἡ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας τόν Μ. Βασίλειον ὡς συντάκτην εὐχῶν τῆς θ. λατρείας καί μάλιστα τῆς Θ. Λειτουργίας. Τὴν ὁμόφωνον αὐτὴν γνώμην δυσκόλως θά ἠδύνατό τις νά θεωρήσῃ ὡς πεπλανημένην καί ἐπομένως νά χαρακτηρίσῃ ὡς ψευδεπιγράφους τὰς ἀποδιδόμενας εἰς τόν Μ. Βασίλειον εὐχάς. Δέν ἀποκλείεται βεβαίως αἱ εὐχαὶ αὐταί, καί ἰδίως ἡ Θ. Λειτουργία, νά ὑπέστησαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπεξεργασίας καί τροποποιήσεις ὅπως δῆποτε ὁμως ἡ ἀρχικὴ σύνθεσις τῶν ἀνήκει εἰς τόν Μ. Βασίλειον⁵.

Αἱ ἀποδιδόμεναι εἰς τόν Μ. Βασίλειον εὐχαὶ - πλὴν τῆς Θ. Λειτουργίας, διὰ τὴν ὁποῖαν θά γίνῃ ἰδιαιτέρα ὁμιλία ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Λειτουργικῆς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἰωάννου Φουντούλη - θά ἀποτελέσουν τό ἀντικείμενον τῆς παρούσης ὁμιλίας. Αἱ εὐχαὶ αὐταὶ κατατάσσονται εὐκόλως εἰς τρεῖς ομάδας:

- α) Εὐχάς τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυχθημέρου
- β) Εὐχάς τῆς Θ. Μεταλήψεως καί
- γ) Ἐξορκισμοὺς.

Θά ἐξετάσωμεν πρῶτον ἐκάστην ομάδα εὐχῶν ἰδιαιτέρως, διὰ νά ἴδωμεν ἔπειτα τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ καί τὴν ἀξίαν καί χρησιμότητα τῶν εὐχῶν.

Α' Αἱ εὐχαὶ τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυχθημέρου.

Ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων καθιερώθησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὠρισμένοι καιροὶ προσευχῆς κατὰ τὴν διάρκειαν

4. Π. Τρεμπέλα, *Λειτουργικοὶ τύποι Αἰγύπτου καί Ἀνατολῆς*, Ἀθῆναι 1961, σ. 55-56.

5. Κων. Μπόνη, *Εἰσαγωγικά εἰς τόν Μ. Βασίλειον*, ΒΕΠΕΣ τ. 51, σ. 147.

τοῦ ἡμερονυκτίου. Οἱ καιροὶ οὗτοι ἐνωρὶς ἀπεκρυσταλλώθησαν εἰς ἑπτὰ κατὰ τὸ ψαλμικὸν λόγιον «ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἦνεσά σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου»⁶. Διὰ τοὺς ἑπτὰ αὐτοὺς καιροὺς διεμορφώθησαν εἰδικαὶ ἀκολουθίαι, αἱ ὁποῖαι εἶναι κατὰ τὴν ἐν τῷ Ὁρολογίῳ σειρὰν αἱ ἐξῆς: τὸ Μεσονυκτικόν, ὁ Ὁρθρος μετὰ τῆς Α' Ὁρας, ἡ Γ' Ὁρα, ἡ ΣΤ' Ὁρα, ἡ Θ' Ὁρα, ὁ Ἐσπερινός καὶ τὸ Ἀπόδειπνον. Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἀκολουθίας αὐτάς ὑπάρχουν εὐχαὶ ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν Μ. Βασίλειον. Ἀναλυτικώτερον:

1. Εἰς τὸ Μεσονυκτικὸν ὑπάρχουν δύο εὐχαὶ ἐπιγραφόμεναι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ λεγόμεναι ἐν συνεχείᾳ. Αὗται εἶναι: α) ἡ εὐχή «Κύριε, παντοκράτορ, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων καὶ πάσης σαρκός...» καὶ β) ἡ εὐχή «Σέ εὐλογοῦμεν, ὕψιστε Θεέ καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους...». Ἀλλὰ καὶ ἡ πρό αὐτῶν ὑπάρχουσα γνωστοτάτη εὐχή «Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ...», ἡ ὁποία εἰς τὰ ἐντυπα Ὁρολόγια φέρεται ἀνωνύμως, ὑπὸ ἀρχαίων χειρογράφων ἀποδίδεται εἰς τὸν Μ. Βασίλειον⁷.

2. Εἰς τὴν Α' Ὁραν ὑπάρχουν ἐπίσης δύο εὐχαὶ τοῦ Μ. Βασιλείου λεγόμεναι ἐν συνεχείᾳ: α) ἡ εὐχή «Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, τὸ ἀναρχον καὶ ἀίδιον φῶς...» καὶ β) ἡ εὐχή «Ὁ ἐξαποστέλλων τὸ φῶς καὶ πορεύεται...».

3. Εἰς τὰς λοιπὰς Ὁρας ὑπάρχει ἀνά μία εὐχή τοῦ Μ. Βασιλείου: εἰς τὴν Γ' Ὁραν ἡ εὐχή «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν σὴν εἰρήνην δεδωκώς τοῖς ἀνθρώποις...» εἰς τὴν ΣΤ' Ὁραν ἡ εὐχή «Θεέ καὶ Κύριε τῶν δυνάμεων καὶ πάσης κτίσεως δημιουργέ...» καὶ εἰς τὴν Θ' Ὁραν ἡ εὐχή «Δέσποτα πολυέλεε, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ μακροθυμήσας ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πλημμελήμασι...»⁸.

4. Εἰς τὸ Μέγα Ἀπόδειπνον ὑπάρχει μία εὐχή τοῦ Μ. Βασιλείου: «Κύριε Κύριε, ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ παντός βέλους πετομένου ἡμέρας...». Ἄλλη εὐχή «Εὐλογητὸς εἶ, Δέσποτα παντοκράτορ, ὁ φωτίσας τὴν ἡμέραν τῷ φωτὶ τῷ ἡλιακῷ...» ἀποδιδόμενη καὶ αὕτη εἰς τὸν Μ. Βασίλειον ὑπάρχει εἰς τὸ ἀπόδειπνον τῆς Διακαινησίμου ἑβδομάδος.

6. Ψαλμ. ρη' 164.

7. Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, ἐκδ. Ἰωάννου καὶ Σπυρίδωνος τῶν Βελοῦδων, Ἐνετίησι 1871, ὄπισθ. ἐν σελ. 16.

8. Ἐν τῷ Ὁρολογίῳ αἱ εὐχαὶ τῶν Ὁρῶν εὐρίσκονται ὄχι εἰς τὰς κυρίας ἀκολουθίας τῶν Ὁρῶν ἀλλ' εἰς τὰ Μεσῶρια αὐτῶν.

Συνολικῶς λοιπόν ἑννέα ἢ δέκα εὐχαί τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυχθημέρου φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἄλλ' ἄραγε εἶναι ἔργα τοῦ μεγάλου Πατρός; Ὑπάρχουν σοβαραὶ ἐνδείξεις, ὅτι πράγματι εἶναι.

Ἐν πρώτοις προσεκτικῆ ἐξέτασις τῶν ἐν λόγῳ εὐχῶν πείθει, ὅτι αὐταὶ εἶναι ἔργα ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ συντάκτου. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ὑπαρξίς κοινῶν φράσεων εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν. Ἐναφέρομεν μερικὰς: § Ἡ φράσις «τείχισον ὑμᾶς ἀγίοις σου ἀγγέλοις» ὑπάρχει εἰς τὴν εὐχὴν «Ὁ ἐν παντί καιρῷ» καὶ εἰς τὴν εὐχὴν «Εὐλογητός εἶ, Δέσποτα παντοκράτορ» τοῦ ἀποδείπνου τῆς Διακαιησίμου.

Ἡ φράσις «τό ἀναρχον καὶ αἰδιδιον φῶς» ὑπάρχει εἰς τὴν α' εὐχὴν τοῦ Μεσονυκτικοῦ καὶ εἰς τὴν α' εὐχὴν τῆς Α' Ὁρας.

Ἡ φράσις «ρυόμενος ἡμᾶς ἀπὸ παντός βέλους πετομένου ἡμέρας» ὑπάρχει εἰς τὴν β' εὐχὴν τῆς Α' Ὁρας καὶ εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ Ἀποδείπνου.

Ἡ φράσις «καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας ἡμῶν» ὑπάρχει εἰς τὴν εὐχὴν τῆς ΣΤ' Ὁρας καὶ εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ Ἀποδείπνου.

Ἡ φράσις «καὶ πάντων τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων» ὑπάρχει εἰς τὴν β' εὐχὴν τῆς Α' Ὁρας καὶ εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ Ἀποδείπνου τῆς Διακαιησίμου. Αἱ δύο αὐταὶ εὐχαὶ ἔχουν ἐπίσης κοινήν κατακλείδα «Σὸν γάρ ἐστι τὸ ἔλεειν καὶ σῶζειν ἡμᾶς...»⁹.

Ἡ ὁμοίότης λοιπόν τῆς φρασεολογίας δεικνύει, ὅτι εἰς εἶναι ὁ συντάκτης ὄλων αὐτῶν τῶν εὐχῶν. Ὅτι δέ οὗτος εἶναι ὁ Μ. Βασίλειος, συνάγεται ἐκ τῶν ἑξῆς:

Ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὰ ἀσκητικά του ἀναφέρει ὄλους τοὺς καιροὺς τῆς προσευχῆς - πλὴν τῆς Α' Ὁρας, ἢ ὅποια εἰσήχθη βραδύτερον - καὶ ἐπεξηγεῖ τὸ νοῆμα ἐκάστης. Ὁμιλῶν λοιπόν περὶ τῆς Γ' Ὁρας καὶ συσχετίζων αὐτὴν πρὸς τὸ γεγονός τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος χρησιμοποιοῖ τὴν φράσιν «δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», ὡς καὶ τοὺς λόγους τοῦ Ν' Ψαλμοῦ «Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθεῖς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Μὴ ἀπορρίψης με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου καὶ τὸ πνεῦμα σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ. Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου καὶ

9. Ἡ ἐκφώνησις αὕτη διὰ τὴν β' εὐχὴν δὲν ὑπάρχει μὲν εἰς τὸ Ἀποδείπνον τῆς Διακαιησίμου, ὑπάρχει ὁμοίως εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς Γονυκλισίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπίσης λέγεται ἡ εὐχή αὕτη.

πνεύματι ἡγεμονικῶ στήριζόν με»¹⁰. Τόσον ἡ φράσις «δωρεά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», ὅσον καί τὰ μνημονευθέντα χωρία τοῦ Ν' Ψαλμοῦ ὑπάρχουν καί εἰς τὴν εὐχὴν τῆς Γ' Ὑμνος. Ἡ ὁμοιότης αὐτὴ ἀποτελεῖ, νομίζω, ἰσχυράν ἔνδειξιν, ὅτι ἡ εὐχή αὐτὴ εἶναι πράγματι τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ὁμιλῶν ἐν συνεχείᾳ ὁ Μ. Βασίλειος περὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἀποδείπνου μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι κατ' αὐτὴν ἐλέγετο ἀπαραιτήτως ὁ ἡ' Ψαλμός «Ὁ κατοικῶν ἐν βοθηαῖ τοῦ Ὑψίστου»¹¹. Ἀλλὰ καί ἡ εἰς τὸν Μ. Βασίλειον ἀποδιδομένη εὐχή τοῦ Μ. Ἀποδείπνου ἄρχεται διὰ φράσεων τοῦ Ψαλμοῦ τούτου «Κύριε Κύριε, ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ παντός βέλους πετομένου ἡμέρας, ρῦσαι ἡμᾶς καί ἀπὸ παντός πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου». Καί διὰ τὴν εὐχὴν αὐτὴν λοιπὸν ἔχομεν ἔνδειξιν, ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν Μ. Βασίλειον.

Ἄλλ' ἀφοῦ δύο εὐχαὶ τῆς ομάδος, ἡ ὁποία, ὡς εἶπομεν, προέρχεται ἐκ τῆς αὐτῆς χειρός, ἡμποροῦν μέ μεγάλην πιθανότητα νά ἀποδοθοῦν εἰς τὸν Μ. Βασίλειον, πρέπει κατὰ λογικὴν συνέπειαν νά ἀποδοθοῦν εἰς αὐτὸν ὅλαι αἱ ἐν λόγῳ εὐχαὶ. Ὑπὲρ τούτου ἄλλωστε συνηγοροῦν τὸ ἐπιμελημένον ὕφος τῶν εὐχῶν, ἡ ἐκλεκτὴ γλῶσσα, ἡ πλουσία ἀγιογραφικὴ θεμελίωσις καί τὸ βάθος τῶν θεολογικῶν καί ἠθικῶν νοημάτων τῶν εὐχῶν. Πάντα ταῦτα μαρτυροῦν, ὅτι ὁ συντάκτης τῶν εὐχῶν τούτων πρέπει νά ἦτο ἀνὴρ διακρινόμενος διὰ βαθειὰν θεολογικὴν κατάρτισιν καὶ λιπαράν γνῶσιν τῶν Γραφῶν, συγχρόνως δέ καὶ ἄριστος χειριστὴς τοῦ λόγου. Ὡς τοιοῦτος δέ δικαίως θεωρεῖται ὁ Μ. Βασίλειος.

Παρατηροῦντες ἤδη τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας εὐχὰς ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀκολουθίας, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται σήμερον, διαπιστώνομεν, ὅτι δέν ὑπάρχουν εὐχαὶ τοῦ Μ. Βασιλείου εἰς τὸν Ὁρθρον καὶ τὸν Ἑσπερινόν, εἰς τὰς δύο δηλ. κυριωτέρας ἀκολουθίας τοῦ νυχθημέρου. Ἐάν ὁμοῦ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ Α' Ὑμνος εἰσήχθη εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ὅτι αὐτὴ ἔχει κοινὸν θέμα μετὰ τοῦ Ὁρθρου τὴν ὑποδοχὴν τοῦ αἰσθητοῦ φωτός, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰκὼν τοῦ νοητοῦ φωτός, τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν αἴτησιν τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὰ ἀρχόμενα ἔργα τῶν ἀνθρώπων¹², δυνάμεθα νά ὑποθέσωμεν, ὅτι αἱ δύο εὐχαὶ τῆς Α' Ὑμνος συνετάχθησαν ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου διὰ τὸν Ὁρθρον. Ἐάν πάλιν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ δύο εὐχαὶ τοῦ Ἀποδείπνου εἰς τὸν ἀσματικόν τύ-

10. Ὅροι κατὰ πλάτος λζ' 3, ΒΕΠΕΣ τ.53, σ.197.

11. Αὐτ. §5, σ. 198.

12. Ἰ. Φοῦντοῦλη, Ἀκολουθία τοῦ νυχθημέρου, Θεσ/νίκη 1969, σ. 41-42.

πον τῶν ἀκολουθιῶν εὐρίσκονται εἰς τόν Ἑσπερινόν, καί μέχρι σήμερον λέγονται εἰς τόν Ἑσπερινόν τῆς Πεντηκοστῆς μετὰ τῶν εὐχῶν τῆς γονυκλισίας¹³, δυνάμεθα πάλιν νά ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ μία τουλάχιστον ἐξ αὐτῶν - ἴσως ἡ δευτέρα, ἐν τῇ ὁποία γίνεται λόγος περὶ τῆς παρουσίας ἐσπέρας καί τῆς ἐπερχομένης νυκτός - ἐγράφη ἀρχικῶς διὰ τόν Ἑσπερινόν. Οὕτω διαπιστώνομεν, ὅτι αἱ εὐχαί τοῦ Μ. Βασιλείου καλύπτουν ὀλόκληρον τόν κύκλον τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυκθήμερου.

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν εὐχῶν τούτων ἔχομεν νά παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:

Ἡ εὐχή «Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ» εἶναι γενικοῦ περιεχομένου καί διὰ τοῦτο ἡ χρῆσις τῆς ἐπεξετάθη ἀπὸ τοῦ Μεσονυκτικοῦ εἰς ὄλας σχεδόν τὰς ἀκολουθίας¹⁴. Ἐν αὐτῇ τονίζεται κυρίως ἡ ἀγάπη, ἡ εὐσπλαγχνία καί ἡ μακροθυμία τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός εἶναι «ὁ μακρόθυμος, ὁ πολυέλεος, ὁ πολυεὐσπλαγχνος, ὁ τοὺς δικαίους ἀγαπῶν καί τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐλεῶν». Στηριζόμενοι λοιπὸν εἰς τὴν ἀγάπην καί τὸ ἔλεός του ἀναφέρομεν τὰ κυριώτερα αἰτήματά μας διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος: «Τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀγίασον, τὰ σώματα ἀγνισον, τοὺς λογισμοὺς διόρθωσον, τὰς ἐννοίας κάθαρον, καί ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, κακῶν καί ὀδύνης».

Ἐκ τῶν δύο εὐχῶν τοῦ Μεσονυκτικοῦ εἰς τὴν α' γίνεται λόγος περὶ τῆς μελλούσης δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου καί τῆς κρίσεως, ἥτις εἶναι καί τὸ θέμα τοῦ Μεσονυκτικοῦ¹⁵. Διὰ τοῦτο ὑπενθυμίζεται, ὅτι ὁ Θεός εἶναι «καρδίας καί νεφροῦς ὁ ἐτάζων, καί τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων σαφῶς ἐπιστάμενος» καί ὅτι ὁ Μονογενὴς Υἱὸς του «μετὰ δόξης ἐπὶ γῆς κριτὴς τῶν ἀπάντων ἐλεύσεται, ἐκάστῳ ἀποδοῦναι κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ». Παρακαλοῦμεν λοιπὸν τὸν Θεόν, νά μᾶς ἀξιῶσῃ «ἐν ἀγρύπνῳ καρδία καί νηφούσῃ διανοίᾳ πᾶσαν τοῦ παρόντος βίου τὴν νύκτα ἡμᾶς διελθεῖν... ἵνα μὴ ἀναπεπτωκότες καί ὑπνοῦντες ἀλλ' ἐγρηγοροῦντες καί διεγρηγεμένοι ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ εὐρεθῶμεν καί ἔτοιμοι εἰς τὴν χαρὰν καί εἰς τὸν θεῖον νυμφῶνα τῆς δόξης αὐτοῦ συνεισέλθωμεν». Ἡ ἄλλη εὐχή περιλαμβάνει ἀφ' ἑνός μὲν εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Θεόν, διότι, ἀφοῦ μᾶς ἐχάρισε τὸν ὕπνον «εἰς ἀνάπαυσιν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν καί ἀνεσιν τῶν κόπων τῆς πολυμόχθου σαρκός», μᾶς ἐξήγειρε καί πάλιν πρὸς δοξολογίαν του, ἀφ' ἑτέρου δέ παράκλησιν, ἵνα, ὅπως ἐξήγειρε τὰ σώμα-

13. Αὐτ. σ. 57,59.

14. Αὐτ. σ. 87-88.

15. Αὐτ. σ. 80-82.

τά μας ἐκ τοῦ ὕπνου, ἀναστήση «καί τόν νοῦν ἡμῶν ἐκ τοῦ βαρέος ὕπνου τῆς ραθυμίας».

Αἱ εὐχαί τῶν Ὁρῶν ἀναφέρονται ἐκάστη εἰς τό θέμα τῆς ἀντιστοιχίου Ὁρας. Τό θέμα τῆς Α' Ὁρας εἶναι, ὡς ἤδη εἶπομεν, ἡ ὑποδοχή τοῦ αἰσθητοῦ φωτός καί ἡ αἴτησις τοῦ θείου φωτισμοῦ¹⁶. Εἰς τās εὐχάς λοιπόν τῆς Α' Ὁρας ὑπενθυμίζεται, ὅτι ὁ Θεός εἶναι «τό ἀναρχον καί ἀίδιον φῶς», «ὁ νοητός ἥλιος τῆς δικαιοσύνης», «ὁ ἐξαποστέλλων τό φῶς καί πορεύεται ὁ ἀνατέλλων τόν ἥλιον ἐπί δικαίους καί ἀδίκους, πονηρούς τε καί ἀγαθοῦς ὁ ποιῶν ὄρθρον καί φωτίζων πᾶσαν τήν οἰκουμένην». Παρακαλεῖται λοιπόν ὁ Θεός νά φωτίση τās καρδίας μας, ὥστε νά μελετῶμεν καί νά φβεγγώμεθα τά κρίματά του ὡς νά κατευθύνῃ «τά τῶν χειρῶν ἡμῶν ἔργα πρὸς τό θέλημα αὐτοῦ», ὥστε κατὰ τήν ἀρχομένην ἡμέραν νά εὐαρεστήσωμεν εἰς αὐτόν καί τέλος νά μᾶς προστατεύσῃ «ἀπό παντός βέλους πετομένου ἡμέρας καί πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως».

Ἡ εὐχή τῆς Γ' Ὁρας ἀναφέρεται εἰς τήν κάθοδον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἥτις εἶναι καί τό θέμα τῆς Ὁρας ταύτης¹⁷. Παρακαλοῦμεν δι' αὐτῆς τόν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἔστειλεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους «τήν τοῦ παναγίου Πνεύματος δωρεάν» καί διήνοιξε τά χεῖλη των διά τῶν πυρίνων γλωσσῶν, νά διανοίξῃ «καί ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν τά χεῖλη» νά μᾶς διδάξῃ «πῶς δεῖ καί ὑπέρ ὧν χρή προσεύχεσθαι» νά κυβερνήσῃ τήν ζωήν μας καί νά μᾶς ὑποδείξῃ «ὁδόν, ἐν ἣ πορευσόμεθα» νά ἐγκαινίσῃ «πνεῦμα εὐθές ἐν τοῖς ἐγκάτοις ἡμῶν» καί νά στηρίξῃ «πνεύματι ἡγεμονικῶς τό τῆς διανοίας ἡμῶν ὄλισθηρόν», ὥστε καθοδηγοῦμενοι καθημερινῶς ὑπό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νά «καταξιωθῶμεν ποιεῖν τās ἐντολάς» αὐτοῦ καί νά μὴ ἐξαπατώμεθα ἀπό τά φειρόμενα ἀγαθά τοῦ κόσμου τούτου ἀλλά νά ἐπιθυμῶμεν τήν ἀπόλαυσιν «τῶν μελλόντων θησαυρῶν».

Αἱ Ὁραι ΣΤ' καί Θ' ὑπενθυμίζουν τό σωτήριον Πάθος τοῦ Κυρίου. Ἡ ΣΤ' εἶναι ἡ ὥρα τῆς προσηλώσεώς του εἰς τόν Σταυρόν¹⁸, καί ἡ Θ' ἡ ὥρα τοῦ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ θανάτου του¹⁹. Εἰς τὰ κοσμοσωτήρια ταῦτα γεγονότα ἀναφέρονται καί αἱ εὐχαί τῶν Ὁρῶν αὐτῶν. Καί εἰς μέν τήν εὐχήν τῆς ΣΤ' Ὁρας κυριαρχεῖ τό στοιχεῖον τῆς δοξολογίας καί εὐχαριστίας πρὸς τόν «Θεόν καί Κύριον τῶν Δυνάμεων καί πάσης κτίσεως δημιουργόν», ὁ ὁποῖος «διά σπλάγχνα ἐλέους» ἔστειλε τόν μονογενῆ του Υἱόν «ἐπὶ σωτηρία τοῦ γένους ἡμῶν, καί διά τοῦ τι-

16. Αὐτ. σ. 141.

17. Αὐτ. σ. 143.

18. Αὐτ. σ. 145.

19. Αὐτ. σ. 147.

μίου αὐτοῦ Σταυροῦ» διέρρηξε «τό χειρόγραφον τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν» καί ἐθριάβευσε «τάς ἀρχάς καί ἐξουσίας τοῦ σκότους» εἰς αὐτόν ἀρμόζει «ἀκατάπαυστος ἐξομολόγησις καί εὐχαριστία». Εἰς δέ τήν εὐχὴν τῆς Θ' Ὁρας, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται πρὸς αὐτόν τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστόν, «τόν μακροθυμήσαντα ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πλημμελήμασι» καί «ἐπὶ τοῦ ζωοποιοῦ ξύλου» κρεμασθέντα καί «θανάτω τόν θάνατον» νικήσαντα, κυριαρχεῖ τό στοιχεῖον τῆς μετανοίας καί ἐξομολόγησεως. Ὁμολογοῦμεν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τήν ἰδικήν του πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην ἡμεῖς «ἡμάρτομεν καί ἠνομήσαμεν... διότι κατελίπομεν τήν ὁδόν τῆς δικαιοσύνης» αὐτοῦ «καί ἐπορευθήμεν ἐν τοῖς θελήμασι τῶν καρδιῶν ἡμῶν» καί διὰ τοῦτο «ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι ἡμῶν». Κατόπιν τούτου ζητοῦμεν ἐν μετανοίᾳ τό ἔλεος τοῦ Κυρίου καί τήν ἐνεργόν βοήθειάν του, ὥστε ἡ ζωὴ μας ἀπό τοῦδε καί εἰς τό ἐξῆς νά εἶναι σύμφωνος πρὸς τό θέλημα του, διὰ νά ἀξιωθῶμεν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν: «Ἰλάσθητι ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς καί ἀναξίοις δούλοις σου... Φεῖσαι ἡμῶν, Κύριε, κατά τό πλῆθος τοῦ ἔλεους σου, καί σώσον ἡμᾶς διὰ τό ὄνομά σου τό ἅγιον... Ἐξελοῦ ἡμᾶς τῆς τοῦ ἀντικειμένου χειρός καί ἄφες ἡμῖν τά ἁμαρτήματα καί νέκρωσον τό σαρκικόν ἡμῶν φρόνημα ἵνα τόν παλαιόν ἀποθέμενοι ἄνθρωπον τόν νέον ἐνδυσώμεθα, καί σοί ζήσωμεν τῷ ἡμετέρῳ Δεσπότη καί κηδεμόνι καί οὕτω τοῖς σοῖς ἀκολουθοῦντες προστάγμασιν εἰς τήν αἰώνιον ἀνάπαυσιν καταστήσωμεν, ἔνθα πάντων ἐστὶν εὐφραινομένων ἡ κατοικία».

Τό Ἀπόδειπνον τέλος εἶναι ἡ πρό τῆς κατακλίσεως προσευχή. Ἡ ἡμέρα παρήλθε· προκειμένου δέ νά παραδοθῶμεν εἰς τόν ὕπνον, αἰσθανόμεθα τήν ἀνάγκην νά ζητήσωμεν καί πάλιν τήν προστασίαν τοῦ Θεοῦ. Παρακαλοῦμεν λοιπόν διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ Μ. Βασιλείου τόν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἐφώτισε «τήν ἡμέραν τῷ φωτὶ τῷ ἡλιακῷ» καί ἐφαίδρυνε «τήν νύκτα ταῖς αὐγαῖς τοῦ πυρός», δηλ. μέ τό ἀμυδρόν φῶς τῆς σελήνης καί τῶν ἀστέρων, ἡμᾶς δέ ἤξιωσε «τό μῆκος τῆς ἡμέρας διελθεῖν καί προσεγγίσει ταῖς ἀρχαῖς τῆς νυκτός», νά συγχωρήσῃ «τά ἐκούσια καί τά ἀκούσια ἁμαρτήματά» μας· νά δεχθῆ ὡς «θυσίαν ἐσπερινήν τάς τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐπάρσεις» καί νά μᾶς ἀξιώσῃ «καί τό νυκτερινόν στάδιον ἀμέμπτως διελθεῖν»· νά μᾶς χάριση τήν ἐσπέραν καί τήν νύκτα «τελείαν, ἁγίαν, εἰρηνικήν, ἀναμάρτητον, ἀσκανδάλιστον, ἀφάνταστον»· νά ἀπομακρύνῃ «ἀφ' ἡμῶν πᾶσαν φαντασίαν ἀπρεπῆ καί ἐπιθυμίαν βλαβεράν» καί νά μᾶς ἐξαναστήσῃ «ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς ἐστηριγμένους ἐν τῇ πίστει καί προκόπτοντας ἐν τοῖς παραγγέλμασιν» αὐτοῦ.

Β' Αἱ εὐχαὶ τῆς Θείας Μεταλήψεως

Ἡ κοινωνία τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Κυρίου εἶναι διὰ τὸν Χριστιανὸν ἡ ἱερωτέρα ὑπόθεσις τῆς ζωῆς του. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστιανός, συναισθανόμενος ἐφ' ἑνὸς μὲν τὸ μέγεθος τῆς συγκαταβάσεως καὶ τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ τὴν ἀναξιότητά του νὰ γίνῃ κοινωνὸς τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Κυρίου, θεωρεῖ ἀπολύτως ἀναγκαῖον νὰ προσευχηθῇ καὶ πρὸ τῆς Θ. Μεταλήψεως καὶ μετ' αὐτὴν πρὸ μὲν τῆς Θ. Μεταλήψεως διὰ νὰ παρακαλέσῃ τὸν Θεὸν νὰ τὸν ἐλέησῃ καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ ἄξιον τῆς Θ. Κοινωνίας μετ' αὐτὴν δὲ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ διὰ τὴν ἀνέκφραστον δωρεάν τοῦ Θεοῦ.

Βεβαίως εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν ὑπάρχει καὶ προπαρασκευαστικὴ διὰ τὴν Θ. Κοινωνίαν εὐχὴ καὶ εὐχαριστήριος μετ' αὐτὴν. Ἡ εὐλάβεια ὁμως τῶν Χριστιανῶν ἔναντι τοῦ μεγίστου μυστηρίου δὲν ἠρκέσθη εἰς τὰς εὐχὰς αὐτάς τῆς Θ. Λειτουργίας ἀλλ' ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον καὶ τὴν κατ' ἰδίαν προσευχὴν πρὸ καὶ μετὰ τὸ μυστήριον. Οὕτω διεμορφώθη ἡ γνωστὴ ἀκολουθία τῆς Θείας Μεταλήψεως ἀποτελουμένη ἐκ Ψαλμῶν, ὕμνων καὶ εὐχῶν, ὡς καὶ ἡ μετ' αὐτὴν Εὐχαριστία ἀπαρτιζομένη μόνον ἐξ εὐχῶν.

Εἰς τὰς ἀκολουθίας αὐτάς ἔχουν περιληφθῆ τρεῖς εὐχαὶ τοῦ Μ. Βασιλείου, δύο προπαρασκευαστικαὶ καὶ μία εὐχαριστήριος. Ἐκ τῶν δύο προπαρασκευαστικῶν εὐχῶν ἡ πρώτη - πρώτη καὶ εἰς τὴν ὀλίγην σειρὰν τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Μεταλήψεως - εἶναι ἀρκούντως ἐκτενής, κυριαρχεῖ δὲ ἐν αὐτῇ ὁ χαρακτήρ τῆς κατανούξεως καὶ ἐξομολογήσεως. Ὁ μέλλων νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Κυρίου συναισθανόμενος καὶ ὁμολογῶν τὴν ἁμαρτωλότητα καὶ ἀναξιότητά του ἐπαναλαμβάνει τὰ ρήματα τοῦ ἀσώτου υἱοῦ: «Ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου καὶ οὐκ εἰμι ἄξιος ἀτενίσαι εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης σου· παρώργισα γάρ σου τὴν ἀγαθότητα, τὰς σὰς ἐντολάς παραβάς καὶ μὴ ὑπακούσας τοῖς σοῖς προστάγμασιν». Ἐνθυμεῖται ὁμως τὴν ἀνεξικακίαν, τὴν μακροθυμίαν καὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Κυρίου τὴν διακήρυξίν του ὅτι «θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» τὰς ὑποσχέσεις του περὶ εἰσοδοχῆς παντός μετανοοῦντος. Καὶ στηριζόμενος εἰς αὐτάς παρακαλεῖ τὸν φιλόανθρωπον Κύριον, νὰ τὸν δεχθῇ «ὡς τὴν Πόρνην, ὡς τὸν Ληστήν, ὡς τὸν Τελώνην καὶ ὡς τὸν Ἄσωτον» νὰ ἄρῃ «τὸ βαρὺ φορτίον τῶν ἁμαρτιῶν, ὃ τὴν ἁμαρτίαν αἴρων τοῦ κόσμου καὶ τὰς ἀσθενείας τῶν ἀνθρώπων ἰώμενος· ὃ τοὺς κοπιῶντας καὶ πεφορτισμένους πρὸς ἑαυτὸν καλῶν καὶ ἀναπαύων· ὃ μὴ ἐλθῶν καλέσαι δικαίους ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν». Παρακαλεῖ ἐν συνεχείᾳ, ὅπως ἀξιώσῃ αὐτὸν νὰ ὑποδεχθῇ «ἐν καθαρῷ τῷ μαρτυ-

ρίω τῆς συνειδήσεως τῶν Ἁγιασμάτων τὴν μερίδα» ὄχι μόνον κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν ἀλλὰ πολλάκις καὶ συνεχῶς «μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς», νὰ ἀποβαίη δέ ἡ μετάληψις αὐτῆ «εἰς Πνεύματος Ἁγίου κοινωνίαν, εἰς ἐφόδιον ζωῆς αἰωνίου καὶ εἰς εὐπρόσδεκτον ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ».

Ἡ δευτέρα εὐχή - ἡ ὁποία εἰς μὲν τὰ παλαιότερα Ὁρολόγια τάσσεται ἕκτη, εἰς δέ τὰ νεώτερα δευτέρα εἰς τὴν σειράν τῶν εὐχῶν τῆς Θ. Μεταλήψεως - εἶναι πολὺ συντομωτέρα, μόλις τὸ ἐν τρίτον τῆς πρώτης εἰς ἕκτασιν, ἐκτίθενται δέ ἐν αὐτῇ ἀναλυτικώτερον αἱ ὠφέλειαι, τὰς ὁποίας ὁ Χριστιανὸς προσδοκᾷ ἐκ τῆς Θ. Κοινωνίας: «Γενέσθω μοι τὰ Ἅγια ταῦτα εἰς ἴασιν καὶ κάθαρσιν καὶ φωτισμὸν καὶ φυλακτήριον καὶ σωτηρίαν καὶ ἁγιασμόν ψυχῆς καὶ σώματος· εἰς ἀποτροπὴν πάσης φαντασίας καὶ πονηρᾶς πράξεως καὶ ἐνεργείας διαβολικῆς...εἰς παρρησίαν καὶ ἀγάπην τὴν πρὸς σέ· εἰς διόρθωσιν βίου καὶ ἀσφάλειαν· εἰς ἀξίησιν ἀρετῆς καὶ τελειότητος· εἰς πλήρωσιν ἐντολῶν· εἰς Πνεύματος Ἁγίου κοινωνίαν· εἰς ἐφόδιον ζωῆς αἰωνίου καὶ εἰς ἀπολογίαν εὐπρόσδεκτον τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματός σου· μὴ εἰς κρῖμα ἢ εἰς κατάκριμα».

Ἡ εὐχαριστήριος εὐχή - δευτέρα εἰς τὴν σειράν τῶν εὐχῶν τῆς Εὐχαριστίας - εἶναι ἐπίσης σύντομος. Ὁ κοινωνήσας εὐχαριστεῖ δι' αὐτῆς τὸν Κύριον δι' ὅλα τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα παρέσχεν εἰς αὐτόν, καὶ διὰ τὴν κοινωνίαν «τῶν ἀχράντων καὶ ζωοποιῶν Μυστηρίων» καὶ παρακαλεῖ: «Φύλαξόν με ὑπὸ τὴν σκέπην σου καὶ ἐν τῇ τῶν πτερύγων σου σκιᾷ· καὶ δώρησαι μοι ἐν καθαρῷ συνειδῶτι μέχρις ἐσχάτης μου ἀναπνοῆς ἐπαξίως μετέχειν τῶν Ἁγιασμάτων σου εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον».

Ἄς σημειωθῇ, ὅτι καὶ ἡ α' εὐχή τῆς Εὐχαριστίας, ἡ ὁποία φέρεται ἄνωμῶς εἰς τὰ Ὁρολόγια, παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς εὐχὰς ἀποδιδόμενας εἰς τὸν Μ. Βασίλειον καὶ εἰδικῶς πρὸς τὴν α' εὐχὴν τοῦ Μεσονυκτικοῦ καὶ πρὸς τὴν εὐχὴν τῆς Θ' Ὁρας. Ἡ ὁμοιότης αὕτη μᾶς ἐμβάλλει τὴν σκέψιν, μήπως καὶ ἡ εὐχή αὕτη προέρχεται ἀπὸ τὸν κάλαμον τοῦ Θείου Πατρός.

Γ' Οἱ ἐξορκισμοί.

Ἐξορκισμοὶ ἢ ἀφορκισμοὶ λέγονται, ὡς γνωστόν, αἱ εἰδικαὶ εὐχαί, διὰ τῶν ὁποίων ζητοῦμεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς κατοχῆς ἢ ἐπηρείας. Εἰς τὸ Εὐχολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπάρχουν τρεῖς ὁμάδες ἐξορκισμῶν. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν εὐχῶν συνδέεται πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος. Αἱ ἄλλαι δύο ὁ-

μάδες αναγινώσκονται κατά τήν ἐν τῷ Εὐχολογίῳ ἐπιγραφὴν «ἐπί πασχόντων ὑπὸ δαιμόνων καί εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν», ὑπάρχουν ὁμοίως ἐνδείξεις, ὅτι καί οἱ ἐξορκισμοὶ οὗτοι ἐχρησιμοποιοῦντο ἄλλοτε καί ἐπὶ τῶν κατηγουμένων²⁰. Ἐκ τῶν δύο τούτων ὁμάδων ἡ μὲν πρώτη ἀποδίδεται εἰς τὸν Μ. Βασίλειον, ἡ δὲ β' εἰς τὸν Χρυσόστομον Ἰωάννην.

Ἡ ἀποδιδόμενη εἰς τὸν Μ. Βασίλειον ὁμάς ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἐξορκισμῶν. Ἐξ αὐτῶν ὁ α' εἶναι σύντομος καὶ ἐπέχει οἰονεὶ θέσιν προλόγου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς δύο ἐπομένους. Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν «Θεὸν τῶν θεῶν καὶ Κύριον τῶν κυρίων, τὸν τῶν πυρίνων ταγμάτων δημιουργόν καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων τεχνουργόν, τὸν τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων τεχνίτην» καὶ παρακαλεῖ, ὅπως δώσῃ «τὸν ἀφορκισμὸν τοῦτον φόβῳ γενέσθαι αὐτῷ τῷ προηγουμένῳ τῆς πονηρίας καὶ πάσαις ταῖς φάλαγξιν αὐτοῦ ταῖς συνεκπεσοῦσαις αὐτῷ ἐκ τῆς ἄνω φωτοφορίας» καὶ τρέψῃ αὐτόν εἰς φυγὴν, «ἵνα μὴ τι βλαβερόν κατὰ τῆς ἐσφραγισμένης εἰκόνας ἐργάσῃται».

Ἡ β' εὐχή, ἀρκετὰ ἐκτενὴς (τετραπλασία τῆς α'), εἶναι κατὰ κυριολεξίαν ἀφορκισμὸς. Ἀπευθύνεται πρὸς αὐτὸν τὸν διάβολον, «τὸν ἀρχέκακον τῆς βλασφημίας, τὸν ἀρχηγόν τῆς ἀνταρσίας καὶ αὐτουργόν τῆς πονηρίας...τὸν ἐκριφθέντα ἐκ τῆς ἄνω φωτοφορίας καὶ σκότῳ βυθοῦ κατενεχθέντα διὰ τὴν ἑπαρσιν». Ὑπενθυμίζει εἰς αὐτόν τὰ ἔργα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου προνοίας τοῦ Θεοῦ: τὴν δημιουργίαν τῆς ἀοράτου καὶ ὁρατῆς κτίσεως τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου τὸν κατακλυσμόν τὴν τιμωρίαν τῆς ὑπερφιάλου πυργοποιίας τὴν διὰ πυρός καταστροφὴν τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων τὴν διατομὴν τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλα τὰ πρὸς αὐτὴν συνδεόμενα γεγονότα, ἰδιαιτέρως δὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδίωξιν δαιμόνων, θεραπείαν ἀσθενῶν καὶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην διὰ τῆς ἀναστάσεως του. Ἐν ὀνόματι λοιπὸν «τοῦ Θεοῦ Σαβαώθ...καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ» διατάσσεται ὁ σατανᾶς καὶ πᾶν πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα, οἰανδήποτε μορφήν καὶ ἂν ἔχη καὶ καθ' οἰονδήποτε τρόπον καὶ ἂν ἐνεργῇ: «Φοβήθητι, φύγε, δραπετεύσον, ἀναχώρησον...μερίσθητι καὶ ἀπαλλάγηθι. Αἰσχύνθητι τὴν εἰκόνα τὴν χειρὶ Θεοῦ πλασθεῖσαν καὶ μορφωθεῖσαν. Φοβήθητι τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ τό ὁμοίωμα καὶ μὴ ἐγκρυβῆς εἰς τὸν δοῦλόν τοῦ Θεοῦ (δεῖνα)...Μὴ ὑποστρέψῃς, μὴ ὑποκρυβῆς μεθ' ἐτέρας πονηρίας πνευμάτων ἀκαθάρτων, ἀλλὰ ἀπελθε εἰς γῆν ἄνυδρον, ἔρημον, ἀγέωργητον, ἦν ἄνθρωπος οὐκ οἰκεῖ, Θεὸς μόνον

20. Βλ. σχετικῶς Π. Τρεμπέλα, *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, τ. Α', Ἀθήναι 1950, σ. 275.

ἐπισκοπεῖ». Καί καταλήγει ἡ εὐχή εἰς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ: «Ὅτι μέγας ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ μεγάλη ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν».

Ἡ γ' τέλος εὐχή, ἀρκετὰ ἐκτενής καὶ αὐτὴ, ἀπευθύνεται πάλιν πρὸς τὸν Θεόν, «τόν Θεόν τῶν οὐρανῶν, τόν Θεόν τῶν φώτων, τόν Θεόν τῶν Ἀγγέλων... τῶν Ἀρχαγγέλων... τῶν ἐνδόξων Κυριοτήτων, τόν Θεόν τῶν Ἁγίων» καὶ πρὸς «τόν Υἱόν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ». Μετά μακράν εἰσαγωγὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξιστοροῦνται καὶ πάλιν αἱ σωτήριοι ἐνέργειαι τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ἡ κραταιὰ δύναμις του, παρακαλοῦμεν, ὅπως προσδεχθῆ ὁ Θεὸς τὸν ὑπὲρ οὗ γίνεται ὁ ἀφορκισμὸς ὅπως ἀποσοβῆσθαι ἀπ' αὐτοῦ «πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ διαβόλου... καὶ πᾶσαν ὑπόνοιαν πονηράν» ὅπως «ἐμψύσῃ αὐτῷ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ εἰρηνικόν, ὅπως φρουρούμενος ὑπ' αὐτοῦ ποιῆσθαι καρπὸν πίστεως, ἀρετῆς, σοφίας, ἀγνείας, ἐγκρατείας, ἀγάπης, χρηστότητος, ἐλπίδος, πραότητος, μακροθυμίας, ὑπομονῆς, σωφροσύνης, συνέσεως».

Δ' Ἡ ἀξία καὶ χρησιμότης τῶν εὐχῶν.

Ἐκ τῆς γενομένης ἐπισκοπήσεως τοῦ περιεχομένου τῶν ἐν ταῖς ἰ. ἀκολουθίαις χρησιμοποιουμένων εὐχῶν τοῦ Μ. Βασιλείου καταφαίνεται, ὅτι αὗται εἶναι πλουσιώταται εἰς ἀγιογραφικά χωρία ἀλλὰ καὶ εἰς δογματικὰς καὶ ἠθικὰς ἐννοίας, ἀποτελοῦν δὲ διὰ τὸν Χριστιανὸν κείμενα προσευχῆς ἀλλὰ καὶ διδασκαλίας.

Ἐν πρώτοις αἱ ὠραιόταται αὗται εὐχαὶ προσφέρουν ἐμπνευσμένα κείμενα προσευχῆς εἰς πάντα Χριστιανόν. Ἐκτός τῶν ἐξορκισμῶν, τοὺς ὁποίους μόνον ἱερεὺς δύναται ν' ἀναγνώσῃ, τὰς ἄλλας εὐχὰς -τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἡμερονυκτίου καὶ τῆς Θ. Μεταλήψεως - δύναται καὶ πρέπει πᾶς Χριστιανὸς νὰ χρησιμοποιοῖ εἰς τὴν προσευχὴν του. Αἱ εὐχαὶ τοῦ ἡμερονυκτίου ἀποτελοῦν, ὡς εἶδομεν, ἕνα πλήρη κύκλον προσευχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν εἰς ὅλους τοὺς καιροὺς προσευχῆς τοῦ νυχθημέρου. Εἰς τὸν κύκλον τοῦτον λοιπὸν εὐρίσκει ὁ Χριστιανὸς δι' ἐκάστην τῶν κυριωτέρων ὥρῶν τῆς ἡμέρας τὴν κατάλληλον εὐχὴν, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν τὰ σχετιζόμενα πρὸς αὐτὴν γεγονότα τοῦ σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας. Προσευχόμενος τὸ πρῶτ' διὰ τῶν εὐχῶν τῆς Α' Ὁρας εὐχαριστεῖ καὶ δοξολογεῖ τὸν Θεὸν διὰ τὴν χορήγησιν τοῦ ὑλικοῦ φωτός καὶ παρακαλεῖ διὰ τὴν ἀποστολὴν καὶ τοῦ πνευματικοῦ φωτός, ὥστε τὰ ἔργα του νὰ κατευθύνωνται κατὰ τὸ θεῖον θέλημα. Ὀλίγον βραδύτερον διὰ τῆς εὐχῆς τῆς Γ' Ὁρας ἐνθυμεῖται τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ ζητεῖ καὶ δι' ἑαυτὸν τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν κα-

θοδήγησιν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Τὴν μεσημβρίαν ἐνθυμείται τὴν σταυρώσιν τοῦ Κυρίου καὶ παρορμᾶται εἰς εὐχαριστίαν καὶ δοξολογίαν πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα διὰ τῆς εὐχῆς τῆς ΣΤ' Ὁρας. Περί τὴν 3ην ἀπογευματινὴν ὥραν ἐνθυμούμενος, ὅτι κατ' αὐτὴν ὁ Κύριος ἀφῆκε τὴν τελευταίαν του πνοὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ἀπευθύνει πρὸς αὐτὸν τὴν εὐχὴν τῆς Θ' Ὁρας ἐξομολογούμενος τὴν ἁμαρτωλότητά του καὶ ζητῶν τὴν ἐνίσχυσίν του, διὰ νὰ νεκρώσῃ τὸ σαρκικὸν φρόνημα καὶ νὰ ζήσῃ ἐφεξῆς διὰ τὸν Χριστόν. Εἰς τὸ τέλος τῆς ἡμέρας εὐλογεῖ καὶ πάλιν τὸν Θεὸν διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ Ἀποδείπνου καὶ ζητεῖ τὴν σκέπην του, διὰ νὰ διέλθῃ καὶ τὴν νύκτα ἐν εἰρήνῃ. Ἐξεγειρόμενος δέ κατὰ τὴν νύκτα καὶ ἀπαγγέλλον τὰς εὐχὰς τοῦ Μεσονυκτικοῦ ἐνθυμείται τὴν μέλλουσαν κρίσιν καὶ παρακαλεῖ νὰ τὸν κρατήσῃ ὁ Θεὸς ἄγρυπνον καθ' ὄλον του τὸν βίον, διὰ νὰ ἀξιωθῇ τῆς μελλούσης ἀλήκτου χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης. Διὰ τῶν εὐχῶν τέλος τῆς Θ. Μεταλήψεως προπαρασκευάζει τὸ ἔδαφος τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ δεχθῇ τὸν πολύτιμον Μαργαρίτην καὶ τὸ Ποτήριον τῆς ζωῆς, διὰ δέ τῆς εὐχαριστηρίου εὐχῆς ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὴν μεγάλην καὶ ἀνέκφραστον δωρεάν.

Ἄλλὰ πέραν τῆς βοηθείας, τὴν ὁποίαν προσφέρουν εἰς τὴν προσευχὴν αἱ εὐχαὶ τοῦ Μ. Βασιλείου, προσφέρουν καὶ διδασκαλίαν. Αἱ βασικώτεραι ἀλήθειαι τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου μέχρι καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, καθὼς καὶ αἱ κυριώτεραι ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, μνημονεύονται ἐν αὐταῖς καὶ ὑπενθυμίζονται εἰς τὸν Χριστιανόν. Ἰδιαιτέρως ὁμως ἐκτίθεται ἡ ὅλη οἰκονομία τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ του. Ὑπενθυμίζεται ἀκόμη εἰς τὸν Χριστιανόν, ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ ζωὴ του: ὅτι ὀφείλει νὰ ἀποθέσῃ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, νὰ ἐνδυθῇ τὸν νέον καὶ νὰ ζῇ διὰ τὸν Χριστόν²¹ νὰ ἔχῃ κυβερνήτην τὸν Χριστόν καὶ ὁδηγόν του τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον²² νὰ μελετᾷ καὶ νὰ φθέγγεται πάντοτε τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ πράττῃ «τὰ εὐάρεστα καὶ φίλα» εἰς αὐτόν²³ νὰ διατηρῇ ἄσβεστον τὴν μνήμην «τῆς λαμπρᾶς καὶ ἐπιφανοῦς ἡμέρας» τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἔλθῃ ὡς κριτῆς καὶ μισθαποδότης, καὶ νὰ τελῇ πάντοτε ἐν ἐργηγόρσει, ἐργαζόμενος τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ εὐρεθῇ ἕτοιμος νὰ εἰσέλθῃ «εἰς τὴν χαρὰν καὶ εἰς τὸν θεῖον νυμφῶνα τῆς δόξης αὐτοῦ»²⁴.

21. Εὐχὴ Θ' Ὁρας.

22. Εὐχὴ Γ' Ὁρας.

23. Α' Εὐχὴ Α' Ὁρας.

24. Α' Εὐχὴ Μεσονυκτικοῦ.

Πολύτιμος είναι ή κληρονομία, τήν ὁποίαν ὁ Μέγας Πατήρ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ θεῖος καί οὐρανοφάντωρ Βασίλειος, κατέλιπεν εἰς τό πλήρωμα αὐτῆς. Καί τό μέν μεγαλύτερον μέρος αὐτῆς δέν εἶναι προσιτόν εἰς ὄλους, μόλις δέ κατά τά τελευταῖα ἔτη διά καταλλήλων ἐκδόσεων καί μεταφράσεων ἤρχισε νά γίνεται κτήμα ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Χριστιανῶν. Αἱ εὐχαί ὁμως τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι εἰς τήν διάθεσιν παντός Χριστιανοῦ, διότι περιλαμβάνονται εἰς τό Ὡρολόγιον, βιβλίον κοινότατον καί γνωστότατον, τό ὁποῖον πρέπει νά ὑπάρχη ὄχι μόνον εἰς τοὺς Ναοὺς ἀλλά καί εἰς πᾶσαν χριστιανικήν οἰκίαν, μερικά δέ ἐξ αὐτῶν καί εἰς τὰς Συνόψεις καί τά διάφορα προσευχητάρια.

Εἰς τήν παρουσίᾳ τῶν ὠραιότατων τούτων εὐχῶν ἀπέβλεπεν ἡ παροῦσα ὁμιλία. Ὁ ὁμιλητής θά εἶναι εὐτυχῆς, ἔάν διά τῆς ταπεινῆς του προσφορᾶς συνετέλεσεν εἰς τό νά γνωρίσουν, νά ἀγαπήσουν καί νά χρησιμοποιήσουν περισσότερο οἱ Χριστιανοί τὰς εὐχὰς αὐτάς πρὸς ψυχικήν των ὠφέλειαν. Τότε καί ὁ συντάκτης τῶν εὐχῶν, ὁ «νῦν εἰς τό ἄνω Θυσιαστήριον ἱερατεύων καί Θεῷ παριστάμενος καί τήν αὔλον λειτουργίαν τελούμενος»²⁵, ἐκτενέστερον καί προθυμότερον θά μεσιτεύῃ ὑπέρ ἡμῶν μεταφέρων τὰς προσευχὰς μας εἰς τόν Θεόν καί δεόμενος, ὅπως καί ἡμεῖς, ἀφοῦ διέλθωμεν «ἐν ἀγρύπνῳ καρδίᾳ καί νηφούσῃ διανοίᾳ πᾶσαν τοῦ παρόντος βίου τήν νύκτα»²⁶, «εἰς τήν αἰώνιον ἀνάπαυσιν καταστήσωμεν, ἔνθα πάντων ἐστὶν εὐφραινομένων ἡ κατοικία»²⁷.

25. Γ' στιχηρόν Αἰῶν Α' Ἰανουαρίου.

26. Α' Εὐχή Μεσονυκτικοῦ.

27. Εὐχή Θ' Ὡρας.